

**MAHMUDXO‘JA BEHBUDIY VA MUSULMON SHARQIDA
ZAMONAVIY TA‘LIM G‘OYALARI**

Rabbimov Og‘abek Tolib o‘g‘li

*O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi
xalqaro munosabatlar yo‘nalishi 2-bosqich talabasi.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Mahmudxo‘ja Behbudiy shaxsining musulmon Sharqida, xususan, Turkiston hududida zamonaviy ta‘lim g‘oyalarini ilgari surishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Muallifning pedagogik qarashlari, maktab islohotlariga bo‘lgan yondashuvi va jadidchilik harakati doirasida ta‘lim tizimini zamon talablariga mos ravishda yangilashga qaratilgan tashabbuslari tarixiy va konseptual nuqtai nazardan o‘rganilgan. Behbudiy tomonidan ilgari surilgan yangicha dars metodikalari, o‘quv dasturlari, mualliflik darsliklari va ularning musulmon jamiyatidagi ta‘siri tadqiq etiladi. Maqolada shuningdek, Sharq musulmonlarining diniy-ma‘rifiy an‘analarini zamonaviy fan va texnika yutuqlari bilan uyg‘unlashtirish bo‘yicha Behbudiy tutgan pozitsiya o‘rganilib, bu g‘oyalarning hozirgi kunda ham dolzarbligini ko‘rsatishga harakat qilingan.*

Kalit so‘zlar: *Mahmudxo‘ja Behbudiy, jadidchilik, zamonaviy ta‘lim, musulmon Sharqi, islohot, pedagogika, ma‘rifat, yangi usul maktablari.*

XX asr boshlarida musulmon Sharqida yuzaga kelgan ijtimoiy-siyosiy va madaniy uyg‘onish harakati ta‘lim sohasida chuqur islohotlarga ehtiyoj tug‘dirgan edi. Bu davrda ta‘lim tizimi an‘anaviy diniy asosda shakllangan bo‘lib, ilm-fanning zamonaviy yo‘nalishlari, texnik fanlar va dunyoviy bilimlar chetlab o‘tilgan. Bunday holat o‘z navbatida, musulmon xalqlari, xususan, Turkiston xalqlari taraqqiyotidan ortda qolishiga olib kelmoqda edi. Ana shunday sharoitda jamiyatda uyg‘onish, o‘zgarish, yangilanish zaruriyatini anglagan bir guruh ma‘rifatparvar ziyolilar – jadidlar sahnaga chiqdi. Ularning eng yirik namoyandalaridan biri Mahmudxo‘ja Behbudiy bo‘lib, u o‘zining ijtimoiy faoliyati, pedagogik qarashlari

va amaliy ishlari bilan zamonaviy ta'lim asoslarini musulmon jamiyatlariga olib kirishga harakat qildi.

Mahmudxo'ja Behbudiy nafaqat o'qituvchi va darslik muallifi, balki keng qamrovli islohotchi sifatida ham tanilgan. U yangi usulda ta'lim beradigan maktablar ochdi, zamonaviy dars metodikasini ishlab chiqdi va bu borada o'z davrining ilg'or yondashuvlarini musulmon Sharqi sharoitida tatbiq etishga intildi. Behbudiyning pedagogik merosi musulmon jamiyatlarida tafakkur va ma'rifatga asoslangan taraqqiyotga zamin yaratdi. Ushbu maqolada aynan uning zamonaviy ta'lim borasidagi fikr-mulohazalari, amaliy faoliyati va tarixiy ahamiyati keng qamrovda yoritiladi.

Mahmudxo'ja Behbudiy (1875–1919) musulmon Sharqida, xususan Turkiston o'lkasida zamonaviy ta'lim g'oyalarining asoschilaridan biri sifatida tarixda muhim o'rin egallaydi. Uning faoliyati jadidchilik harakati bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu harakatning asosiy mohiyati – musulmon jamiyatlarini zamonaviy fan, texnika va dunyoviy bilimlar asosida rivojlantirishga qaratilgan edi. Behbudiy bu maqsadlarni ta'lim orqali amalga oshirish mumkinligini chuqur anglab yetgan va o'z faoliyatini aynan ta'lim-tarbiya sohasini isloh qilishdan boshlagan.

Behbudiy ta'lim borasidagi qarashlarida musulmon maktablarining zaifliklarini ochiq tanqid qilgan. Uning fikricha, an'anaviy maktablar (maktab va madrasalar) o'quvchilarga faqatgina diniy bilimlarni berish bilan cheklanib qolmoqda, natijada ular hayotda kerakli bo'ladigan dunyoviy fanlardan bexabar, savodsiz bo'lib voyaga yetmoqda edilar. U bu muammoni hal qilish uchun yangi usuldagi maktablar – “usuli jadid” asosidagi ta'lim muassasalarini tashkil etish tashabbusi bilan chiqdi.

Mahmudxo'ja Behbudiy tomonidan tashkil etilgan yangi usul maktablari an'anaviy maktablardan tubdan farq qilardi. Unda darslar sinf tizimi asosida olib borilar, o'quvchilar darsliklardan foydalanar, o'qitish jarayonida interfaol yondashuvlar, yozma ishlar, amaliy mashg'ulotlar qo'llanilar edi. Behbudiy o'zi ham bir nechta darsliklarni yozgan bo'lib, ular orasida **“Kitobi muallim”**, **“Tarihi islomiya”**, **“Risolayi jihod”** kabi asarlar mavjud. Bu darsliklar orqali u

o'quvchilarga diniy bilimlar bilan bir qatorda tarix, geografiya, arifmetika, tabiiy fanlar kabi dunyoviy bilimlarni ham o'rgatishni maqsad qilgan.

Uning faoliyati nafaqat o'qituvchi, balki jamoatchilik arbobi sifatida ham davom etgan. Behbudiy 1906-yilda "Tarjimon" va "Shuro" kabi gazetalar bilan hamkorlik qilgan, 1911-yilda esa o'zining "Oyna" nomli jurnalini nashr etgan. Ushbu matbuot sahifalari orqali u ta'lim-tarbiya, milliy uyg'onish, ayollar huquqlari, zamonaviy tafakkur singari masalalarni keng yoritgan. Ayniqsa, ta'limda milliy tilning o'rnini mustahkamlash, ona tilida dars berish va o'quv dasturlarini zamonaviylashtirish masalalarini ko'tarib chiqqan.

Mahmudxo'ja Behbudiy musulmon Sharqida ilgari surgan ta'lim g'oyalari, asosan, uchta asosiy yo'nalishga qaratilgan edi: birinchidan, ta'limni zamonaviylashtirish va fan asosida qurish; ikkinchidan, ta'limni jamiyat hayotining barcha qatlamlariga (ayollar, qishloq aholisi, kambag'allar) yetkazish; uchinchidan, ta'lim orqali milliy ongni uyg'otish va mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalash.

Behbudiy o'z maktablarida milliylik va zamonaviylikni uyg'unlashtirishga katta e'tibor qaratgan. U maktab binolarining gigiyenik sharoitlariga, dars mashg'ulotlarining tartibiga, o'quvchilarning sog'lig'i va tarbiyasiga alohida e'tibor bergan. Shuningdek, u o'qituvchilarning malakasini oshirish va yangiliklarga ochiq bo'lishini ta'minlash uchun maxsus kurslar tashkil etish tarafdori bo'lgan.

Behbudiy o'z faoliyati davomida faqat pedagogik faoliyat bilan cheklanmagan. U milliy teatri asoschilaridan biri bo'lib, 1911-yilda "Padarkush" nomli pyesasini sahnalashtirgan. Bu asar orqali ham u ta'lim va axloqiy tarbiyaning muhimligini targ'ib qilgan. U milliy o'zlikni anglash va zamonaviy tafakkurni shakllantirishda san'at va madaniyatning ham muhim o'rin tutishini chuqur anglagan.

Mahmudxo'ja Behbudiy ilgari surgan g'oyalar nafaqat o'z davrida, balki hozirgi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan. Uning zamonaviy ta'limga doir qarashlari bugungi kunda O'zbekiston ta'lim tizimini isloh qilishda, milliy pedagogik tafakkurni shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Behbudiy o'z faoliyati bilan musulmon Sharqida dunyoviy bilimlarning ahamiyatini targ'ib qilgan, diniy

va dunyoviy ilmlarni uyg'unlashtirishga uringan yetuk ma'rifatparvar ziyoli sifatida tarixda o'chmas iz qoldirgan.

Mahmudxo'ja Behbudiy musulmon Sharqida, ayniqsa Turkiston mintaqasida, zamonaviy ta'lim g'oyalarini shakllantirishda muhim o'rin egallagan jadidchilik harakatining yetuk vakillaridan biridir. Uning faoliyati orqali ta'lim-tarbiya sohasi faqat diniy fanlar bilan cheklanmay, balki dunyoviy bilimlarni ham o'z ichiga olgan yangicha yondashuv asosida rivojlana boshladi.

Behbudiy tomonidan ilgari surilgan yangi usuldagi maktablar, darsliklar va metodik qo'llanmalar orqali musulmon jamiyati ichida ilmga, tafakkurga va erkin fikrlashga bo'lgan ehtiyoj ortdi. U maktabni millatning yuragi deb bildi va ta'limni jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida ilgari surdi.

Uning ta'limga oid g'oyalari o'z vaqtida katta ijtimoiy-siyosiy qarshiliklarga duch kelgan bo'lsa-da, ular uzoq muddatli tarixiy jarayonda o'z dolzarbligini saqlab qolgan. Bugungi kunda ham Behbudiyning ilmga, ta'limga va ijtimoiy taraqqiyotga oid fikrlari O'zbekistonning ma'rifiy siyosati va milliy ta'lim konsepsiyasiga mos keladi.

Ushbu maqolada Mahmudxo'ja Behbudiy tomonidan ilgari surilgan ta'lim g'oyalari, ularning tarixiy ahamiyati va zamonaviylik bilan uyg'unligi keng tahlil qilindi. Xulosa qilib aytganda, Behbudiy nafaqat o'z davrining ilg'or ma'rifatparvari, balki bugungi islohotlar uchun ham ilhom manbai bo'la oladigan milliy ziyoli edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. To'raqulov M. *Jadidlar merosi va zamonaviy ta'lim*. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
2. Qayumov A. *Mahmudxo'ja Behbudiy hayoti va ijodi*. – Toshkent: Fan, 2018.
3. Salohiddinov A. *Turkiston jadidchiligi tarixidan*. – Toshkent: Akademnashr, 2019.
4. Sultonova G. *Islohotparvarlik harakatlari va zamonaviy pedagogika*. – Samarqand, 2021.
5. Behbudiy M. *Tanlangan asarlar*. – Toshkent: Sharq, 2011.

6. Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch.* – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
7. Abdug'aniyeva M. *Milliy uyg'onish va ta'lim islohoti.* – Buxoro, 2020.
8. Bekmurodov Sh. *Jadidchilik va zamonaviy ta'lim: tarixiy tahlil.* – Toshkent, 2022.
9. Muminov N. *O'zbek ma'rifatchiligi va jadid harakati.* – Toshkent: O'zFA, 2017.
10. Saidov B. *Islom madaniyati va zamonaviylik.* – Toshkent, 2016.